

УДК 658.14.001.7(477)

Ю. С. Головіна,

*Запорізька державна інженерна академія***КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ**

Процеси фінансування значно впливають на обсяги і структуру інноваційної діяльності на промисловому підприємстві. В умовах переходу до ринку посилюється роль фінансів у проведенні інноваційної діяльності, проте власних коштів на фінансування створення інноваційних продуктів українським підприємствам, організаціям на сьогодні не вистачає. Не вирішують проблеми й амортизаційні кошти, яких в умовах високих цін не достатньо на їхнє відтворення. Не сприяє активізації інноваційних процесів і застосування прискореної амортизації. Її використання призводить до подальшого подорожчання продукції й відповідно — ускладнення її реалізації. Недостатньо розвинуті на сьогодні в Україні й такі форми, як ринок цінних паперів, лізинг, іпотечні застави тощо. У зарубіжній практиці найприйнятнішою формою фінансування інноваційної діяльності є кредити. Їм властиві гнучкість та найбільша відповідність ринковим умовам господарювання. Спостерігається наявність прямого зв'язку між обсягом кредитів і розвитком інноваційних процесів, має місце широке використання кредитів. Також суттєве значення має державне регулювання інвестицій.

На сьогоднішній день в Україні недостатньо аргументується і стимулюється використання позикових коштів для розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності [1, с. 65]. Тому потрібен подальший розвиток теорії і практики фінансування нововведень, що сприятиме посиленню інноваційної спрямованості розвитку економіки України, впровадженню нових, конкурентоспроможних засобів виробництва.

Серед основних перешкод на шляху створення механізмів фінансового забезпечення інноваційної моделі економічного розвитку можна назвати збереження можливостей отримувати високі доходи від традиційних видів економічної діяльності; слабкість та неліквідність внутрішнього фондового ринку; відсутність небанківських фінансових інститутів; труднощі з ефективним розміщенням фінансових ресурсів у банківській системі [8, с.19].

На сьогодні велика кількість дешевої робочої сили й сировинних ресурсів уже не розцінюється як абсолютна конкурентна перевага тієї або іншої країни й не

забезпечує її економічного підйому. Вирішальним чинником стійкого зростання й поліпшення якості життя населення стає успішний розвиток науки й техніки, ефективне використання їхніх досягнень на практиці. Рівень інноваційної активності в економіці й позиції на світовому ринку наукомісткої продукції визначають положення країни у світовому економічному співтоваристві. Нинішній господарський механізм не забезпечує необхідної сприйнятливості підприємств щодо науково-технічних досягнень, особливо стосовно створення й широкого поширення принципово нової техніки, технології й матеріалів, конкурентоспроможних на світовому ринку.

У період існування в нашій країні адміністративної системи керування економікою, програми науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок для підприємств всіх галузей формувалися директивно й ресурси для їхньої реалізації, у тому числі й фінансові надходили централізовано. У ринкових умовах проблеми забезпечення інноваційної діяльності фінансовими ресурсами підприємства змушені вирішувати самостійно. Ураховуючи історичний розвиток вітчизняної економіки основу інноваційного потенціалу країни становлять організації, фінансове становище яких на сьогодні не дозволяє в достатньому обсязі фінансувати НІОКР за рахунок власних коштів і державних замовлень, що є своєрідним гальмуванням їхнього подальшого розвитку. Більше того, практично недоступними для цих підприємств стали стабільні джерела дольового й боргового характеру, які переважають у світовій практиці фінансування інноваційної діяльності. У результаті підприємства, щоб не втратити ринкові позиції, змушені фінансувати свою інноваційну діяльність за рахунок більш доступних, але менш вигідних короткострокових джерел, залучення яких несе додатковий фінансовий ризик, у тому числі через недостатнє теоретичне й методичне розроблення питань фінансування.

Погіршення вітчизняного науково-технічного потенціалу обумовлене насамперед недостатнім фінансуванням наукового та інноваційного сектора, що є особливо проблемним для високотехнологічних наукомістких виробництв. Скорочення обсягів фінансу-

вання відбулося через розпад адміністративно-командної системи СРСР та практичну відсутність на цей час ринкових механізмів фінансового забезпечення інноваційних процесів. З огляду на це, перед Україною стоїть комплекс взаємопов'язаних проблем загальної трансформації економіки та формування ефективних механізмів фінансування та прискорення інноваційного процесу, який має особливе значення для економічного розвитку держави.

Важливість забезпечення інноваційного розвитку і технологічної модернізації суспільного виробництва підтверджується ретельним дослідженням цих напрямів з боку провідних вітчизняних учених, серед яких: В. Денисюк, А. Шнипко, А. Гальчинський, Л. Федулова, Н. Пашута, О. Лапко та ін. Сучасний етап досліджень теоретичних та практичних аспектів фінансування інноваційної діяльності підприємств характеризується загальним висвітленням широкого кола питань. Проте проблеми, які склалися в Україні, залишаються недостатньо розробленими з огляду на те, що об'єктивно необхідним є формування національної моделі фінансування інноваційної діяльності підприємств, виходячи з особливостей функціонування інноваційного сектору і вітчизняних умов фінансової діяльності [5, с. 143]. Усе це потребує поглиблення наукового обґрунтування різноманітних аспектів фінансування інноваційної діяльності підприємств.

Серед основних проблем фінансування інноваційної діяльності в Україні треба виділити такі:

1) недостатня державна фінансова підтримка інноваційних проєктів різного масштабу, які реалізуються у промисловості;

2) недостатні обсяги фінансування з боку приватного сектору (через надвеликі ризики, наявність більш привабливих можливостей фінансування, проблеми з комерціалізацією інноваційної продукції і т. ін.);

3) «не інноваційна» спрямованість чи незначна активність створених інноваційних державних і венчурних (приватних, переважно іноземного походження) фондів, а також їх незначні фінансово-інвестиційні можливості;

4) відсутність механізмів перерозподілу інвестиційних ресурсів населення на користь інноваційного сектору;

5) слабка зацікавленість іноземних інвесторів щодо фінансування вітчизняного інноваційного сектору;

6) незадіяність низки інституціональних інвесторів до фінансування інноваційного процесу (банки, інвестиційні фонди, страхові компанії та ін.)

Ці проблеми визначають напрями структурно-функціональної політики держави у сфері фінансування інноваційної діяльності підприємств.

Вихідними принципами, на основі і з урахуван-

ням яких має будуватися система фінансування інновацій, є:

а) чітка цільова орієнтація системи — її зв'язок із завданням швидкого й ефективного впровадження інновацій;

б) логічність, обґрунтованість і юридична захищеність використовуваних прийомів і механізмів;

в) велика кількість джерел фінансування;

г) широта і комплексність системи, тобто охоплення максимально широкого кола технічних і технологічних новинок і напрямів їхнього практичного використання;

г) адаптивність і гнучкість, що припускають постійне настроювання і усієї системи фінансування, і її окремих елементів на умови зовнішнього середовища, що змінюються динамічно, з метою підтримки максимальної ефективності.

Для збільшення частки інноваційно активних підприємств в економіці має бути задіяний найбільш диверсифікований інструментарій підтримки, який повинен враховувати багатий світовий досвід та національні особливості трансформаційного періоду. Для підприємств, які тільки розпочинають або відроджують інноваційну діяльність, повинна бути впроваджена система специфічних заходів різнобічної підтримки і особливо поліпшення фінансового забезпечення. Окрім загальноновизнаних податкових знижок, пільгових кредитів, прискорених методів амортизації обладнання та ін., доцільно впровадити систему державних гарантій і страхування інноваційної діяльності, грантів, розробити і задіяти механізми технічної підтримки й передачі в користування приватних підприємств державних технологій і ноу-хау. Особлива увага має бути приділена залученню коштів приватних інвесторів до фінансування інноваційної діяльності [5, с. 145]. Цей напрям має значні перспективи саме на підприємствах, які починають чи розгортають інноваційну діяльність, тому що приватний інвестор може брати участь у розробці стратегії інноваційних перетворень, чим збільшиться його зацікавленість. Інвестор і підприємство, з одного боку, розділять ризики від невдачі, а з іншого, — поєднують свої зусилля, що збільшує вірогідність успіху.

Пряма участь держави у фінансуванні інноваційної діяльності підприємств збільшує навантаження на бюджет країни. Тому підтримка фінансування інновацій має носити переважно непрямий характер, але бути максимально ефективною та різнобічною. Для акумулювання додаткових коштів доцільно впровадити розподільчі механізми, які забезпечували б перерозподіл фінансових ресурсів з надприбуткових секторів у фонди підтримки інновацій [5, с. 146]. До таких надприбуткових секторів в сучасних умовах можна віднести торгівлю нерухомістю і предметами розкоші (антиква-

ріат, вироби із дорогоцінних металів та ін.), сектор розважальних послуг (наприклад, ігровий бізнес), певні галузі обслуговування (наприклад, «фастфуд»). При цьому кошти з таких джерел доцільно акумулювати на регіональному рівні, де їх перерозподіл на користь інноваційного сектора може бути більш ефективним за умови дотримання відповідних настанов.

Для збільшення обсягів фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств необхідно вирішити низку структурно-функціональних проблем становлення інноваційного сектора в Україні. До таких проблем належать комерціалізація інноваційної продукції (доведення інноваційних розробок до практичного використання потребує додаткових коштів на великому проміжку часу), надвисокі ризики інноваційної діяльності, нецільове та неефективне використання фінансових ресурсів, спрямованих на підтримку інноваційної діяльності насамперед державними установами, спекулятивне використання державних пільг (наприклад, венчурними структурами) при фактичному невиконанні обов'язків підтримки інноваційного сектора [5, с. 146] (структури ідентифіковані як венчурні, але фактично здійснюють традиційне пряме інвестування та ін.).

Таким чином, на сучасному етапі інноваційна діяльність підприємств потребує збільшення державної участі і фінансового, і організаційного характеру. Розширення фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств має бути максимально диверсифікованим і з погляду механізмів реалізації, і з позицій пошуку джерел ресурсів. Необхідно сформулювати національну модель перерозподілу фінансових ресурсів [5, с. 147]. З огляду на це перспективні дослідження в цьому напрямі повинні бути спрямовані на прискорення розвитку співробітництва усіх учасників інноваційного процесу, у тому числі в сфері фінансування розробки й реалізації інновацій.

Успіх інноваційної діяльності значною мірою визначається формами її організації та способами фінансової підтримки. Залежно від того, як нові наукові розробки і технології є визначними компонентами національної сили держави, розвинуті країни знаходять різноманітні можливості для підтримки та розвитку інновацій.

Сьогоднішній стан інноваційної діяльності та інвестиційного клімату в Україні не відповідає вимогам цивілізованого розвитку економіки. Можливості державного сектору у фінансуванні дослідницьких розробок, що скорочуються, брак власних коштів у підприємств не поповнюються надходженням приватних інвестицій. Причина полягає і у банківській кризі, і у високій вартості кредитів, і відсутності зацікавленості банків. Розвиток інноваційної діяльності можливий лише на основі розвинутої системи фінансуван-

ня. В економіці ринкового типу суб'єктами фінансування виступають самостійні підприємства, промислові компанії, фінансово-промислові групи, малий інноваційний бізнес, інвестиційні та інноваційні фонди, органи місцевого самоврядування, приватні особи та ін. Усі вони в тій чи іншій формі беруть участь у виробничому процесі та опосередковано стимулюють розвиток інноваційної діяльності. Засади організації фінансування мають бути орієнтовані на різноманітність джерел, на гнучкість та динамічність окремих елементів системи та зумовлювати швидке та ефективно втілення інновацій з їх наступною комерціалізацією, що забезпечує зростання фінансової віддачі від інноваційної діяльності [1, с. 65].

Механізм фінансування інноваційної діяльності представляє собою складне переплетіння форм та джерел різних за видом власності, ступенем централізації, а також за рівнями власників та формами фінансування.

Фінансовий механізм реалізації державної інноваційної політики є системою ресурсного забезпечення усього інноваційного циклу. Концепція фінансового механізму, що пропонується рядом авторів, характеризується, по-перше, цільовою орієнтацією на збіг прямого держбюджетного фінансування інноваційних програм та проектів з фінансовою підтримкою окремих наукових організацій, по-друге, різноманітністю джерел фінансування, коли поряд з бюджетними асигнуваннями беруть участь позабюджетні джерела, у тому числі кошти фінансово-промислових груп, комерційних банків, об'єднань, організацій та інших господарських суб'єктів. Особливе значення в межах такого механізму набуває посилення ролі державного замовлення, як одного з головних інструментів державної інноваційної політики. Об'єктом цільового державного фінансування мають бути державні інноваційні та державні науково-технічні програми.

Очевидними є переваги стратегії інноваційного та інвестиційного відродження й підтримки власного виробництва, а також розвитку наукомістких і конкурентоспроможних вітчизняних технологій. Водночас поряд із загальним розумінням вищесказаного в державній політиці відсутні дієві механізми підтримки і впровадження вітчизняних високотехнологічних розробок, а ті, що існують, є малоефективними [7, с. 105]. Це зумовлено, насамперед, проблемами вибору адекватного інноваційного шляху розвитку національної економіки, які пов'язані і з фінансуванням, і зі стимулюванням інноваційної діяльності.

При цьому вкрай мізерними супроти розвинених країн світу є обсяги фінансування інновацій коштом державного сектору. Більше того, останніми роками фінансування інноваційної діяльності у вітчизняній

промисловості здійснювалося за залишковим принципом. Отже, говорити про створені стимули інноваційної діяльності в Україні поки що рано.

Усе частіше доводиться визнавати доцільність повернення у фінансуванні інновацій від банків до венчурних компаній, оскільки через низку обставин (та й свою специфіку) банки неохоче займаються інноваціями. Відтак варто усвідомлювати, що інновації розвиваються лише в тому випадку, якщо вони є затребуваними ринком і хоча б частково фінансуються приватним сектором [7, с. 106].

Раніше в Україні наукова політика і, перш за все, політика фінансування наукових розробок базувалась на концепції «збереження» науково-технічного потенціалу. Цей підхід дискусійний сам по собі: науковий потенціал неможливо законсервувати. Він підлягає надзвичайно швидкому моральному та фізичному старінню у всіх своїх складових частинах.

З огляду на досить широке коло проблем фінансування інноваційних програм обґрунтуємо, на нашу думку, основні з них:

— динаміка інвестицій повинна забезпечувати реалізацію інноваційної програми щодо тимчасових фінансових обмежень;

— зменшення вартості проекту з одночасним зниженням ризику повинно забезпечуватися за рахунок відповідної структури джерел фінансування й організаційних заходів: різноманітних форм участі, податкових пільг, гарантій.

При цьому основними стадіями фінансування програми з інноваційного фонду є:

— вивчення доцільності інноваційної програми виходячи із ефективності, тобто залежності результатів, що враховуються і передбачуваних витрат, які повинні бути забезпечені ресурсами: основними і оборотними коштами, майновими правами і нематеріальними активами, правами землекористування, кредитами і т. п.;

— обґрунтування плану реалізації програми з оцінкою ризиків;

— організація фінансування: оцінка і вибір форми, визначення структури і джерел, уточнення суб'єктів фінансування.

Способами фінансування інноваційних програм з інноваційного фонду можуть бути:

— самофінансування, тобто використання власних засобів інвестора, коштів бюджету і цільових фондів — для держави і власних ресурсів — для суб'єкта господарювання.

— використання позикових і залучених засобів формування джерел.

У світовій практиці існують різні форми фінансування інноваційних ризикових проектів. Найпростіша з них зводиться до безпосереднього перерахуван-

ня коштів від інвестора до виконавця інноваційного проекту, більш складні передбачають ряд додаткових заходів з метою зниження ризику та розподілу можливих збитків між групою інвесторів [2, с. 26].

Система державної підтримки розвитку науко-містких технологій та інновацій в країнах з розвинутою економікою ґрунтується на системі субсидій та інноваційних фондів. Вони покликані забезпечувати підтримку технологічних ініціатив на першій стадії розвитку, включаючи створення компанії і забезпечення її фінансами.

У розвинених країнах, в більшості випадків, інвестори ідуть на кооперацію, утворюючи спільний інноваційний венчурний (ризиковий) фонд, від імені якого здійснюються капіталовкладення. Серед різних моделей інноваційних фондів можна виділити інноваційні фонди неприбуткового, некомерційного типу.

Створений інноваційний фонд залучає до розв'язання поставлених завдань широке коло спеціалістів різного профілю, стимулює їх до детального вивчення суті проблем, пошуку нетрадиційних шляхів їх вирішення, проводить конкурси серед запропонованих рішень. Фонд організовує компетентний консультативно-експертний відбір кращих з них, виділяє необхідні грошові субсидії та передає їх у розпорядження спеціалістів, що реалізують вибрані рішення.

Таким чином, можна бачити, що діяльність мережі інноваційних фондів, а також специфічність руху фінансових ресурсів в інноваційній діяльності так чи інакше стимулюють процеси, які є частиною інноваційної політики розвинених держав. З урахуванням всього вище викладеного, досить привабливою виглядає ідея фінансування наукових досліджень та впровадження науково-технічних розробок через мережу інноваційних фондів, яка добре зарекомендувала себе як джерело фінансування інноваційних проектів в розвинених державах.

В Україні такі інноваційні фонди тільки почали створюватись, але сприятливих умов для їх діяльності поки що недостатньо. Податкова політика пригнічує будь-яку ініціативу в інноваційній сфері.

Отже, з урахуванням вище викладеного, можна зробити висновок, що ідея фінансування наукових досліджень та впровадження науково-технічних розробок через мережу інноваційних фондів, яка добре зарекомендувала себе як джерело фінансування інноваційних проектів в розвинених державах, повинна бути реалізована і в Україні.

Таким чином, фінансування інноваційної діяльності підприємств виступає основою технологічної модернізації та зміцнення конкурентних позицій на світових і вітчизняному ринку. Вирішення проблем інноваційного розвитку є складним і тривалим процесом їх

подолання потребує негайних заходів за всіма напрямками залучення фінансових ресурсів, що обумовлює актуальність досліджень в галузі інноваційного розвитку, проблеми фінансування інноваційної діяльності підприємств.

Література

1. **Андросова О.Ф.** Проблеми фінансування інноваційної діяльності в сучасних умовах / О. Ф. Андросова // Актуальні питання удосконалення фінансового механізму в Україні : зб. наук. праць / ЗНТУ — Запоріжжя, 2004. — С. 64—74. 2. **Андрощук Г.** Інноваційна діяльність в Україні: економічний механізм стимулювання / Г. Андрощук // Інтелектуальна власність. — 2000. — № 12. — С. 23—30. 3. **Василенко В. О., Шматько В. Г.** Інноваційний менеджмент. Вид. 3-є / За редакцією В. О. Василенко. — К. : Центр навч. літер., 2005. — 440 с. 4. **Гальчинский А.** Становление инвестиционной модели экономического роста Украины / А. Гальчинский, С. Левочкин // Экономика Украины. — 2004. — № 6. — С. 4—10. 5. **Гейер Г.** Особливості фінансування інноваційної діяльності підприємств України / Г. Гейер // Вісник Тернопіль. держ. економ. ун-ту. — 2006. — № 3. — С. 141—147. 6. **Денисюк В. І.** Інноваційна активність національної економіки: вдосконалення методології, показники промислових підприємств, державна підтримка / В. І. Денисюк // Економіст. — 2005. — № 8. — С. 45 — 49. 7. **Дишкант О.** Фінансові аспекти інноваційної діяльності / О. Дишкант, М. Дишкант // Вісник Тернопіль. академії народного господарства. — 2005. — № 2. — С. 104 — 110. 8. **Федулова Л. І.** Фінансова складова в національній інноваційній системі / Л. І. Федулова // Фінанси України — 2007. — № 6. — С. 14 — 22. 9. **Шарко М.** Модель формування національної інноваційної системи України /

М. Шарко // Экономика Украины. — 2005. — № 8. — С. 25 — 30.

Головіна Ю. С. Концептуальні основи фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств України

У статті проаналізовані проблеми фінансування інноваційної діяльності підприємств України в сучасних умовах та розглянуті основні напрями подальшого вдосконалення механізмів фінансового стимулювання інноваційного розвитку в Україні.

Ключові слова: інноваційна діяльність, фінансування, фінансовий механізм.

Головина Ю. С. Концептуальные основы финансового обеспечения инновационного развития предприятий Украины

В статье проанализированы проблемы финансирования инновационной деятельности предприятий Украины в современных условиях и рассмотрены основные направления дальнейшего совершенствования механизмов финансового стимулирования инновационного развития в Украине.

Ключевые слова: инновационная деятельность, финансирование, финансовый механизм.

Golovina Yu. S. Conceptual bases of financial providing of innovative development of enterprises in Ukraine

The problems of financing the innovate activity of the Ukrainian enterprises under modern conditions were analyzed. The basic directions of the perfecting the mechanism of the financial stimulation of the innovate development in Ukraine in the future were examined in the article.

Key words: innovative activities, finance, financing mechanism.